

УДК 711.168

Г.А. Осиченко, Д. Нестеровський

СИСТЕМНА ОРГАНІЗАЦІЯ ВЕРТИКАЛЬНИХ ДОМІНАНТ МІСТА

Актуальність теми. Місто має специфічні особливості як об'єкт композиції і творчості, що пов'язані: з його великими територіальними розмірами і неможливістю сприйняти його одноразово цілком; з функціональною і природною зумовленістю містобудівної композиції; з динамічністю його структури, постійними змінами міського середовища у часі; з відсутністю чітких просторових меж міста та відсутністю єдиного завершеного творчого процесу у створенні його композиції.

Ці особливості певною мірою і відрізняють естетичну діяльність по формуванню міста, принципи його композиційної побудови від створення інших творів мистецтва. Ці особливості міста також у певні періоди розвитку містобудування призводили до переваги утилітарно-практичного підходу в розвитку міст, в якому воно не розглядалося як об'єкт творчості і композиції, а в теорії містобудування з'являлися вислови про неможливість досягнення композиційної цілісності міст і така мета проектування визнавалася ідеалістичною.

В той же час сучасні дослідження з психології сприйняття міського середовища свідчать про необхідність композиційної побудови міст, і в першу чергу, про необхідність їх композиційної цілісності і впорядкованості (В.А.Філін, А.В. Степанов, М. С. Каган, А.В. Іконніков, Г. Гібсон, Л.С.Виготський, Р.Арнхейм).

Проблеми формування композиції, естетичного осмислення міської забудови стали особливо актуальні в останні роки у зв'язку з бурхливим зростанням міст, підвищенням щільності міської забудови, індустріалізацією житлової забудови, невиразністю сучасної архітектури та втратами архітектурної спадщини міст в ході їх реконструкції.

Таким чином, забезпечення композиційної цілісності міст стає актуальнішою проблемою сучасної теорії і практики.

Це спонукає повернутися до теоретичних робіт, що присвячені питаннями естетики міського середовища, містобудівній композиції (З.Н.Яргіна [2], В.В. Бабуров, В.В.Білоусов, В.А.Лавров, В.Л. Антонов, Н.Н. Баранов [3], А.В. Бунін [4], М.Г. Круглова, Ф.Гібберт, К.Лінч). **Аналіз публікацій** свідчить про здебільше фрагментарність розгляду композиції міста, що обмежується лише окремими елементами композиції міста. Стосовно досліджень окремих елементів композиції міста слід виділити праці: Ю.Н.Кішика, присвячені

організації вертикальних домінант міста; Іконнікова А.В., Жолтовського М., присвячені формуванню міських ансамблів та Авдотьїна Л.Н., Баранова Н.Н., Білоусова В.В., що присвячені системам міських ансамблів. В цих роботах обґрунтовані прийоми забезпечення композиційної цілісності міст за допомогою формування систем домінуючих елементів композиції міста. Положення цих праць потребують уточнення з урахуванням сучасного стану містобудування.

Метою статті є визначення принципів системної організації вертикальних домінант міста.

Результати дослідження. Домінанти – це пануючі елементи певної композиційної системи, що контрастно відрізняються від оточення більшістю своїх параметрів - розмірами, формою, кольором, тощо. Домінанти несуть основне художнє навантаження в ансамблі. В. Шимко виділяє три найсуттєвіші ознаки домінант [2]: 1) домінанти в міському середовищі є найбільш розвинутими і могутньо вираженими елементами, що концентрують максимум архітектурно-художніх засобів; 2) домінуюча споруда є головним функціональним елементом міського простору; 3) домінанта взаємодіє з усіма елементами міського середовища, її навіть уявлюване видалення руйнує всю композиційну систему.

Цим ознакам як найбільше відповідають вертикальні споруди, які стають основними домінантами міста.

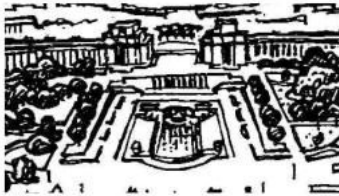
Дослідження композиції історичних міст, а також результати експериментального проектування дозволяють припустити, що удосконалення композиційно-просторової організації комплексу висотних домінант міста повинне бути засноване на декількох взаємопов'язаних принципах, які були виділені В.Кішиком [12]: інтеграції, ієрархії, природовідповідності, спадкоємності, композиційної цілісності і гармонії. Кожний з них фіксує загальну ознаку, яка властива мережі вертикальних домінант міста, якщо остання виступає як цілісний об'єкт, система. Положення кожного наступного рівня деталізують попередні рівні й одночасно є засобами їхньої реалізації.

Принцип інтеграції – це поєднання міського простору в художнє ціле за допомогою комплексу архітектурних вертикалей, розташованих у різних функціонально-просторових зонах міста. Принцип просторової інтеграції пов'язан із забезпеченням візуальних зв'язків між архітектурними вертикалями, де простору приділяється роль об'єднуючого початку.

Принцип ієрархії – це розподіл вертикальних домінант міста за композиційною значимістю. Цей розподіл визначається багаторівневістю сприйняття людиною міського середовища (табл. 1). Рівні сприйняття міського

Таблиця 1

Ієрархія вертикальних домінант міста
(опрацьовані матеріали досліджень [7,10])

Рівні		Зони сприйняття	Складові елементи рівня сприйняття	Мета та спосіб сприйняття міста		Ієрархія домінуючих елементів
1		2	3	4		5
1 рівень	Екзо	Навколишнє середовище поза містом	Рельєф, силует міста, панорама, домінанти, фонові забудова			Домінанта міста I порядку
				Ідентифікація міста: загальна уява про місто в цілому	Динамічний: транспортний рух; статичний: оглядові майданчики	
2 рівень	Мега	Міське середовище	Загально міські орієнтири; перспективні ракурси, просторові композиції архітектурних ансамблів			Домінанта міста II порядку
				Ідентифікація планувальної структури міста; система просторової орієнтації міста	Динамічний: транспортний рух; пішохідний рух; статичний: зони тривалого перебування	
3 рівень	Зовнішній простір	Макро	Частина міського середовища: район і зона міста	Ансамблева забудова вулиць, площ, фрагменти розгортки	Ідентифікація міських локацій; системи візуальної орієнтації району. Динамічний: пішохідний рух; статичний: зони тривалого перебування.	Домінанта міста III порядку
4 рівень		Мезо	Базові елементи (вулиця, вузол, квартал)	Пам'ятники, деталі будинків і споруд, у т.ч. скульптура, архітектурний декор, фактура		Динамічний: пішохідний рух; статичний: зони тимчасового перебування.
5 рівень	Внутрішній простір	Мікро	„Indoors”, внутрішній інтер'єрний простір	Приміщення	Захист від зовнішнього впливу, створення умов життєдіяльності; ідентифікація людини	 Динамічний: зони тимчасового перебування; статичний: зони постійного перебування

простору людиною потребують формування ієрархії між вертикалями. Як мінімум виділяють три рівня домінант в композиції міста, але в кожному з рівнів також необхідний розподіл елементів за значимістю. Чим вище порядок домінант, тим більшою мірою їхнє розміщення повинне відповідати схемі провідних просторових зв'язків міста. Неодмінною умовою раціональної організації системи висотних домінант є виконання домінантами більш високого порядку функцій домінант попереднього рівня.

Принцип природовідповідності визначає детермінуючу роль природної підоснови міста для формування мережі домінант і сформований на основі вивчення структурних особливостей природного ландшафту, особливо рельєфу. Принцип природовідповідності обумовлює генералізацію рельєфу, накладення на характерні напрямки його осей провідних просторових зв'язків майбутньої міської структури й зосередження біля них висотних домінант вищих категорій. Принцип природовідповідності припускає також можливість упорядкування розміщення архітектурних вертикалей уздовж основних просторових осей за допомогою ієрархії інтервалів.

Принцип спадкоємності визначає необхідність збереження впливу історичних домінант при реконструкції міст. Нові форми впорядкованості висотних домінант повинні забезпечити образно-культурну цінність та зберегти вплив історичних домінант міста. Обсяг побудованого за минулі століття настільки великий, "закон" індивідуальної вертикальної домінанти кожного історичного міста настільки вже міцний, що залишається лише підтримувати цей закон та визначені прийоми. Це природно й тому, оскільки вертикальна домінанта - головний засіб орієнтації у місті, причому подвійної орієнтації: і в просторі міста, і в його історичному часі.

Принцип композиційної цілісності і гармонії визначає необхідність єдності мережі вертикальних домінант міста. Цілісність - одне із центральних понять архітектурної теорії, що опирається на поняття про містобудівний об'єкт, як органічної «живої» системи, де кожний елемент відбиває властивості або частина властивостей цілого, існування й розвиток цього елемента є умова існування й розвитку цілого, а його деформація веде до серйозного збитку або навіть руйнуванню всієї системи.

Поняття "просторова цілісність" художньої композиції позначає певну автономність, протипоставлення оточенню. Завершеність композиції будинку або ансамблю будь-якого рівня й масштабу досягається завдяки певному взаємозв'язку частин, внутрішній зібраності й просторовому виділенню його на фоні забудови або природного ландшафту. При цьому властивості внутрішнього зв'язку і зовнішньої обмеженості, взаємодіють, підсилюючи один одного.

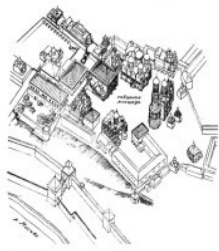
Гармонійність - властивість, що інтегрує взаємодії різнорідних вражень у творі архітектурного мистецтва та реалізується при дотриманні наступних п'яти ознак формування цілісного архітектурного середовища (за В.А. Ганzenом): повторюваність властивостей цілого в його частинах; співвідпорядкованість частин у цілому; домірність частин у цілому; урівноваженість частин цілого; принцип єдності візуальної організації об'єкта.

Створення просторової цілісності міста через систему висотних домінант - класичний приклад ансамблевого підходу до міста. Тому одним із провідних принципів сучасної містобудівної композиції залишається перевірене сторіччями чергування емоційно яскравих, що концентрують у собі високі художні якості вертикальних домінант з більш спокійними елементами забудови фоном.

Визначені вище принципи слід доповнити *принципом відповідності домінант соціально значущим функціям* [10]. Традиційно вертикальними домінантами були головні храми міста, що мали найвищий статус у соціальних функціях, як релігійно-культурні центри, або громадські споруди, що мали унікальну соціальну функцію. Зараз використання у якості вертикальних домінант висотних житлових будинків не дає рівнозначного ефекту у вирішенні композиції, оскільки житло є рядовою функцією міста. Принцип відповідності домінант соціально-значущим функціям є історичним принципом формування композиції міст України, тому використання цього принципу є необхідним при реконструкції історичних міст.

Приклад Петербурга яскраво відбиває формування історичної системи вертикальних домінант міста (церкви, шпилі будинків, дзвіниці). З 1714 року планування міста велось за правилами прямолінійності вулиць, орієнтації їх на вертикальні домінанти. У сучасному Петербурзі при розміщенні вертикальних домінант історичний центр міста і його зорові канали зберігаються у своїх габаритах. Схеми розміщення нових висотних домінант ураховують природний рельєф міста й історично сформовані зорові коридори, які створюють ефектні види.

Інший підхід демонструє план Москви (рис.1). Внаслідок збільшення поверховості сучасної забудови історично сформовані вертикальні домінанти монастирів (а їх було близько 40) частково втратили свою організуючу і просторову роль, перейшли в розряд домінант другого порядку. В 2004 році прийнята програма формування нової висотної мережі столиці. Грандіозним розмірам сучасного міста відповідають грандіозні розміри нових вертикальних домінант. Так висота споруди Башти «Росія» Московського міжнародного центру «Москва-Сіті» буде становити 612м.

1 - Кремль

2 -Петровський монастирь

3 - Новодівочий монастирь

4 - Іванівський монастирь

Схема розміщення проектних вертикальних домінант міста (XXI ст.)

- Перша черга будівництва
- ⊖ Друга черга будівництва
- Третя черга будівництва
- ⊙ Резервні ділянки

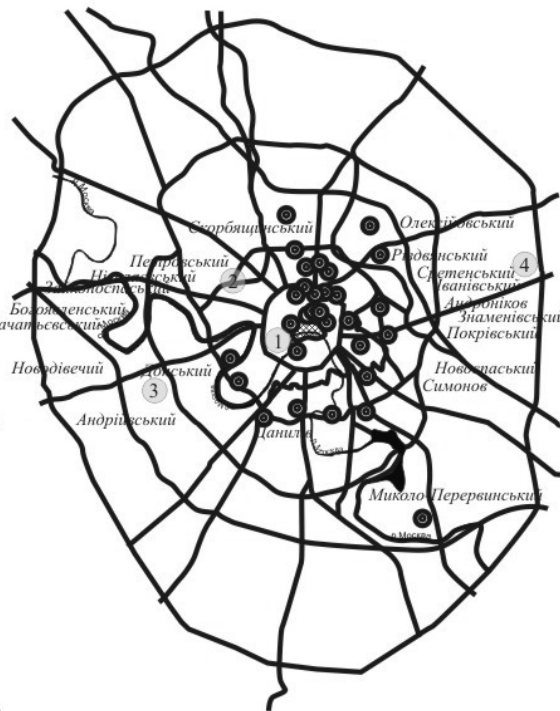

Схема розміщення історичних доміант міста (поч. XX ст.)

- ⊙ Кремль-ядро міста
- Монастирі

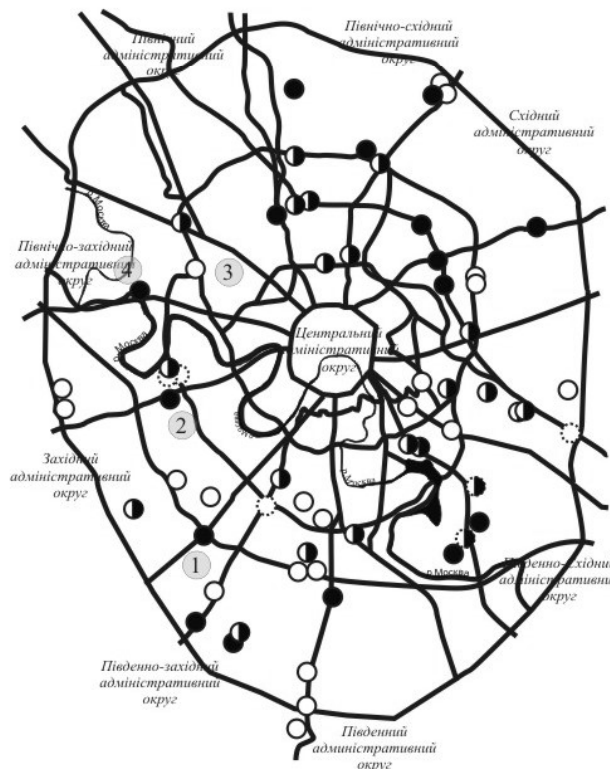
1 -житловий комплекс
“Вертикаль”2 -житловий комплекс
“Едельвейс”3 -житловий комплекс
“Континенталь”4 -житловий комплекс
“Червоні вітрила”

Рис.1. Схеми розташування історичних і нових вертикальних доміант м.Москва

Якщо проаналізувати розташування вертикальних домінант, можна виділити наступні прийоми розміщення їх в структурі міста (табл. 2).

Висновки. Таким чином, системну організацію вертикальних домінант визначають такі принципи: *інтеграції, ієрархії, природовідповідності, спадкоємності, композиційної цілісності та відповідності домінант соціально-значущим функціям* (рис. 2).

Саме побудова мережі вертикальних домінант міста за визначеними принципами є передумовою композиційної цілісності міста.

Таблиця 2

Прийоми розміщення домінант в структурі міст

Рівні	Значення домінант	Зона композиційного впливу	Прийоми розміщення в структурі міста
1	2	3	4
Загальні міські домінанти (I порядок)	Розчленовують міську територію шляхом виділення опорних вузлів, інтегрують окремі райони міста в єдине ціле, формують панорами та силует міста, ідентифікують місто в цілому та окремі райони міста	 Мають найбільшу зону композиційного впливу, сприймаються як з віддалених зон, так і з близьких зон. Зона впливу може перебільшувати радіус в 3 км	Розташовуються на перетині основних композиційних вісей міста, на найвищих точках рельєфу, на основних в'їздах в місто, на основних магістралях, в основних центрах громадського обслуговування міста
Районні домінанти (II порядок)	Підтримують провідні просторові зв'язки, ідентифікують окремі райони міста, розміщуються в інтервалі між домінантами I порядку	 Мають середню зону композиційного впливу, сприймаються з близьких і середніх зон. Зона впливу - від 350м до 1 км	Розташовуються в місцях провідних просторових зв'язків, на головних магістралях, на розі головних транспортних зв'язків міста
Локальні домінанти (III порядок)	Формують ритмічну побудову вулиць, виявляють напрям основних магістралей району	 Мають найменшу зону композиційного впливу, сприймаються лише з близької відстані. Зона впливу до 350 м	Розташовуються у напрямі к зонам міського центру, вздовж другорядних вулиць, на перетинах вулиць

Рис. 2. Принципи системної організації вертикальних доміант міста

Література

1. Основы формирования архитектурно-художественного облика городов/ Под ред. В.Н. Белоусова и Л.Н. Кулаги. – М.: Стройиздат, 1981. – 190 с.: ил.
2. Шимко В.Т. Архитектурное формирование городской среды. – М.: Высшая школа, 1990. – 223 с.: ил.
3. Арнхейм Р. Динамика архитектурных форм. – М.: Стройиздат, 1984. – 192 с.
4. Баранов Н.В. Главный архитектор города: Творческая и организационная деятельность. – 2 изд., доп. – М.: Стройиздат, 1979. – 170 с.: ил.
5. Бархин М.Г. Город. Структура и композиция. – М.: Наука, 1986. – 263 с.
6. Каганов Г.З. Формирование городской среды (вопросы теории) // Теория и история архитектуры. Обзорная информация. – М., 1987. – Вып.3. – 42 с.
7. Коротун І. Принципи архітектурно-планувальної організації ансамблевої забудови : Дис. ... канд. арх.: 18.00.02. – Київ: КНУБА, 2006. – 203 с., ил.
8. Линч К. Образ города: Пер. с англ. В. Л. Глазычева / Под ред. А.В.Иконникова. – М.: Стройиздат, 1982. – 328 с.
9. Линч К. Совершенная форма в градостроительстве: Пер. с англ. В.Л.Глазычева / Под ред. А. В. Иконникова. – М.: Стройиздат, 1986. – 264 с.
10. Осиченко Г.О. Методичні основи реконструкції композиційних структур історичних міст (на прикладі міст Центральної України): Дис. .. канд. арх. 18.00.01. – Харків, ХДТУБА: 2006. – 280 с.: ил.
11. Осиченко Г.О. Методичні основи реконструкції композиційних структур історичних міст // Містобудування та територіальне планування: Науково-технічний збірник. – К.: КНУБА, 2005. – Вип.22. – С. 230 - 241.
12. Кишик Ю.Н. Системная организация высотных доминант// Реконструкция исторических зон городов. – К.: НИПИ Градостроительства, Госстрой Украины, 1991. – С.27- 40.
13. Яргина З.Н. Эстетика города. – М.: Стройиздат, 1991. – 365 с.: илл.

Анотація

Розглядається проблема композиційної цілісності міст. Системна організація вертикальних домінант міста розглядається як умова формування цілісного відчуття системного об'єкту в суб'єктивному сприйнятті міста людиною. Визначено принципи системної організації вертикальних домінант міста.

Аннотация

Рассматривается проблема композиционной целостности городов. Системная организация вертикальных доминант города рассматривается как условие формирования целостного осознания системного объекта в субъективном восприятии города человеком. Определены принципы системной организации вертикальных доминант города.